

Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı

Enver Alper GÜVEL
guvela@cu.edu.tr

Ahmet Yılmaz ATA
atayil@cu.edu.tr

The Role of Asymmetric Information on the Cause of Corruption: A Theoretical Point of View

Abstract

Difference of information among economic agents leads one side to have more information relatively to the other side in economic transactions. The issue of asymmetric information may cause market failure like corruption. In this framework, the existence of asymmetric information could lay the groundwork for opportunism in economic transactions and increase transaction costs. Therefore the circumstances of corruption come out. Economic agents make a benefit of information superiority because of their institutions of self-interested. In this paper, the effect of asymmetric information in economic structure on the issue of corruption is analyzed. In this context, this effect is evaluated in the framework of two kind of microeconomic methods such as “Principal-Agents Model” and “Game Theory”.

Key Words : Corruption, Asymmetric Information, Game Theory.

JEL Classification Codes : D02, D40, D72, D73, D82.

Özet

Ekonomik birimler arası bilgi farklılığı, ekonomik işlemlerde birimlerden birinin diğerine oranla daha fazla bilgi sahibi olmasına yol açmaktadır. Ortaya çıkan asimetrik bilgi durumu, yolsuzluk gibi piyasa başarısızlıklarına neden olmaktadır. Bu çerçevede bilgi asimetrisinin varlığı, ekonomik aktivitelerde fırsatçılık ve işlem maliyetinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum ise, yolsuzlukların oluşması için uygun bir ortamın oluşmasına yol açmaktadır. Ekonomik bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmektedirler. Bu çalışmada, ekonomik yaşamda mevcut olan asimetrik bilginin yolsuzluk olgusu üzerine etkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede asimetrik bilginin yolsuzluk olgusuna olan etkisi, iki temel mikro iktisadi analiz yöntemi olan; “Asil-Vekil Modeli” ve “Oyun Kuramı” çerçevesinde açıklanacaktır.

Anahtar Sözcükler : Yolsuzluk, Asimetrik Bilgi, Oyun Kuramı.

1. Giriş

İktisat bilimi her şeyden önce analitik düşünme yöntemidir ve bu yöntem, bireysel ve sosyal yaşamın her alanına uygulanabilmektedir. İktisat öncelikli olarak, “insan” ile ilgilidir; bir “sosyal bilim”dir. Birey ve toplum ile ilgili her konu, iktisadın inceleme ve araştırma kapsamına girmektedir. Son dönem iktisatçıların çalışmaları incelendiğinde, iktisadın inceleme konularının çeşitliliği göze çarpmaktadır. İktisat bilimi günümüzde, spordan sağlığa, göçten hukuka, anayasal düzenden politik düzene, siyasetten dine, dil’den eğitime, evlilikten aile yapısına kadar çok değişik konularda çalışmalarını sürdürmektedir (Güvel, 2004b: 3). İşte iktisadın inceleme alanına giren bu değişik konulardan bir tanesi de “yolsuzluk” olgusudur. Literatürde yolsuzluk olgusu henüz yeni gelişen bir kavramdır. Son zamanlara kadar bu olgu, sosyolojinin, politik bilimin ve kamu yönetiminin bir çalışma alanı olmuş iken günümüzde iktisat bilimi de ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle Becker (1968), Rose-Ackerman (1975), Klitgaard (1988) ve Tanzi (1998) yolsuzluğu iktisat bilimi çerçevesinde ele almış ve incelemişlerdir. Ekonomistler çoğunlukla yolsuzluğun ekonomik sonuçları üzerine odaklanmışlardır. Bununla birlikte birkaç çalışma yolsuzluğun nedenleri üzerine yoğunlaşmıştır (Abed and Davoodi, 2000: 3).

Yolsuzluğun ekonomik analizi, Becker’in 1968 de yaptığı “suç ve ceza” modeli ve “*principal-agent*” teorisi ile başlar (Gurgur and Shah, 2000: 6; Bowles, 1999: 464). Becker (1968)’in modeli, fayda-maliyet analizine dayanmaktadır. Burada rasyonel tercihler neticesinde oluşan bir fayda maksimizasyonu amaçlanmaktadır. Bu modele göre birey davranışını yönlendiren etmenler; yasal yollardan ve yasadışı yollardan elde etmeyi planladığı geliri ile yasadışı faaliyetin yakalanması neticesinde karşılaşacağı ceza miktarıdır. Bireyin yasal olmayan bir eylem sonucu elde edeceği gelir, faydasını; yakalanma olasılığı sonucuna göre yakalandığında alacağı ceza ise maliyetini oluşturacaktır. Temel olarak, yasadışı faaliyet, bu faaliyetten elde edilecek kazançla doğru orantılı, bu faaliyetin cezası ile de ters orantılıdır. Burada bireylerin yasal işlerden elde edeceği gelirin düşük olması, kişilerin yasal olmayan alternatiflere yönelmesine temel teşkil edebilir. Çünkü bu durumda yasal olmayan bir faaliyetin alternatif (fırsat) maliyeti (yasal gelir) düşüktür. Bu yasal gelirin yüksekliğinin fırsat maliyetini artıracığı anlamına da gelir. Sonuç olarak, Becker (1968), suç işleyenlerin bir fayda ve maliyet analizi sonucu (eğer fayda maliyetten büyük ise) suç işlemeye karar verdiklerini ifade etmektedir¹. Principal-agent modeli ise, Rose-Ackerman ve Klitgaard’ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri bir model olup (Gurgur and Shah, 2000: 6), kamu görevlisi ile bu kamu görevlisini görevlendiren otorite arasındaki ilişkilerdeki bilgi ve fayda farklılığını temel alan bir modeldir.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: G. S. Becker (1968), “*Crime and Punishment: An Economic Approach*”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76.

Hazırlanan bu çalışmada; ekonomik yaşamda mevcut olan asimetrik bilginin yolsuzluk olgusu üzerine olan etkisi ve süreci ele alınacaktır. Bu çerçevede asimetrik bilginin yolsuzluk olgusuna olan etkisi, iki temel mikro iktisadi analiz yöntemi olan; “Asıl-Vekil Modeli (Principal-Agent)” ve “Oyun Kuramı (Game Theory)” çerçevesinde açıklanacaktır.

2. Yolsuzluğu Ortaya Çıkaran Temel İktisadi Koşullar

Yolsuzluğun çok çeşitli bilimsel tanımları yapılmıştır. Yaygın bir tanıma göre, yolsuzluk “kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılmasıdır.” Daha kapsamlı yolsuzluk tanımı ise “kamu gücüyle” sınırlı olmayan “herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılmasını” içerir. Kaynakların kullanılmasında tekeli yetkiye sahip olan, görevleriyle ilgili konularda tek başlarına karar alma yetkilerini kötüye kullanan ve hesap verme mekanizmaları bulunmayan görevlilerin bu süreçte kendi çıkarlarını gözetmeleri yolsuzluğa neden olmaktadır. Böylece, yolsuzluğun dinamikleri aşağıdaki formülle açıklanabilmektedir (Klitgaard, 1998: 75):

$$\text{YOLSUZLUK} = \text{TEKELCİ YAPILAR} + \text{İHTİYARİ KARAR ALMA YETKİSİ} - \text{HESAP VERME GÜCÜ}$$

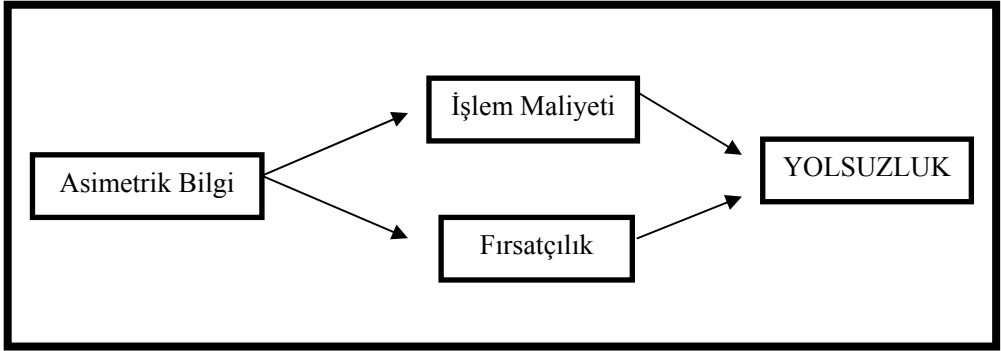
Tilman’ göre yolsuzluk, kamusal hizmet piyasasında gerçekleşen bir olgudur (Güvel, 1998: 27). Bu çerçevede kamusal hizmet piyasasını kapsayan iki temel özellik-aksak rekabet ve bilgi yetersizliği- yolsuzluğun oluşmasına yol açmaktadır.

Yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan en temel faktör, piyasanın rekabetçi durumudur. Yolsuzluk çoğunlukla aksak rekabet koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasanın özelliği, yolsuzluk olgusunu açıklamak için göz önünde tutulması gereken en önemli kriterlerden biridir. Yolsuzluk olgusunu açıklamak için kullanılan diğer önemli bir kavramda bilgi yetersizliği kavramıdır. Zira yolsuzluk ancak ve ancak bir tarafın, belli konularda bir takım bilgi avantajlarına sahip olduğu durumlarda gerçekleşebilir. Bu çerçevede yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran temel iktisadi koşulları; “aksak rekabet piyasaları” ve “bilgi yetersizliği” olarak özetleyebiliriz.

3. Bilgi Yetersizliği Sonucu Oluşan Yolsuzluk

Neo-klasik iktisat teorisinin temel varsayımlarından birisi alıcı ve satıcıların piyasa hakkında tam bilgiye sahip olmalarıdır. Fakat gerçek hayatta alıcı ve satıcıların piyasa hakkında tam bilgiye sahip olmadıkları (sınırlı rasyonellik) ve taraflardan birinin diğerinden daha fazla bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Asimetrik enformasyondan kaynaklanan bu durum tam rekabet şartlarını ortadan kaldırarak piyasa başarısızlıklarına neden olmaktadır (Ünsal 2001: 542). Aynı zamanda asimetrik bilginin varlığı, ekonomik hayatta işlem maliyetinin ve fırsatçılığın da ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Şekil: 1
Asimetrik Bilgi-Yolsuzluk Sarmalı

Sınırlı rasyonellik ve işlem maliyeti kavramları, yolsuzluk olgusunu açıklamada önemli bir role sahiptirler. Çünkü yolsuzluk, işlem maliyetinin ve ekonomide belirsizliğin olduğu durumlarda çok daha fazla bir şekilde gerçekleşmektedir (Gray and Kaufman, 1998: 8).

Şekil 1’de şematik olarak gösterildiği gibi; sınırlı rasyonellik, sistem içerisinde bilgi asimetrisinin varlığını ortaya çıkarır. Bilgi asimetrisinin olduğu yerde ise işlem maliyeti ve fırsatçılıktan söz edilebilir (Oğuz, 2003: 41) ve bu kavram veri değil değişken bir unsur olarak algılanmalıdır. Böylelikle, ekonomik aktivitelerdeki bilgi asimetrisinin ve işlem maliyetinin varlığı, bireyleri bir takım yolsuz davranışlara yönlendirebilmektedir. Çünkü bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmeye kalkışmakta ve toplumsal yozlaşmaya zemin hazırlamaktadırlar (Lambsdorff, 2003: 5; Lambsdorff ve Teksöz, 2005: 141; Shah, 2006: 11).

Sonuç olarak bilgi avantajına sahip olan tarafın- ki bu çoğu zaman kamu görevlisi konumundaki kişi ya da kişilerin- bu avantajını kullanarak bir takım kazançlar elde etmesi olan yolsuzluk olgusunun, oluşumunda iki temel mikro iktisadi analiz yönteminden yararlanılmaktadır. Bunlar; “Asil-Vekil Modeli” ve “Oyun Kuramı”dır.

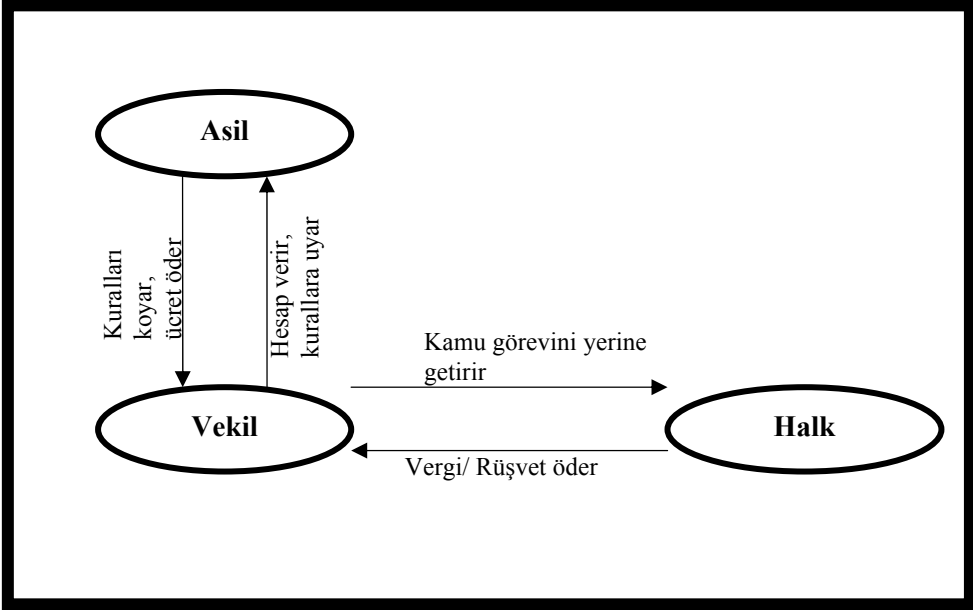
3.1. Asil-Vekil (Principal-Agent) Modeli ve Yolsuzluk Olgusu

3.1.1. Modelin Temel Özellikleri ve Varsayımları

Yolsuzluk olgusunu açıklamak için sosyal bilimlerde birçok görüş ve modeller kullanılmaktadır. Ekonomi bilimi kapsamında genellikle, kamu görevlisinin yolsuzluk faaliyetinde bulunmasına yol açan dürtüleri hedef alan görüşler ele alınmakta ve incelenmektedir. Bu görüşlerden bir tanesi, “Asil-Vekil” olarak Türkçe ifade edebileceğim,

“Principal-Agent”², modelidir (Morgan, 1998: 12). Bu model, ilk olarak özel sektördeki yönetici ile işveren arasındaki ilişkilerde kullanılmış daha sonraları kamu yönetiminde bürokrat ile siyasetçi arasındaki ilişkilerde kullanılmıştır (Ararat, 2008: 27; Lambsdorff, 2007b: 125). Rose-Ackerman, Jain ve Klitgaard yaptıkları çalışmada kamu sektöründeki yolsuzluk olgusunu bu model kapsamında incelemiştir (Lambsdorff, 2007a: 63). Johnston (1996: 13), bürokratik yolsuzluğu açıklayan ey uygun görüşün bu model olduğunu ifade etmiştir Özellikle Klitgaard’ın 1988’deki çalışmasında³ ortaya koyduğu “Asil-Vekil-Halk (Principal-Agent-Client)” modeli, az gelişmiş ülkelerdeki yolsuzluğu açıklamak için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yolsuzluğu mikro ekonomi açısından açıklamaya çalışan bu modelde, kamu görevlilerinin, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları için gerekli dürtü ve teşviklerin neler olduğu ortaya konulmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000: 103).

Şekil: 2
Asil-Vekil-Halk İlişkisi

Kaynak: Lambsdorff, J. G. (2007a), *The Institutional Economics of Corruption and Reform*, Cambridge University Press, s.19.

² Asil, başta hükümet olmak üzere, işveren, özel firma sahibi anlamına gelmektedir. Vekil ise, kamu ve özel sektör çalışanları anlamındadır. Fakat bu çalışmada Principal-Asil (hükümet), Agent-Vekil (kamu görevlisi), Client ise Halk anlamında kullanılmaktadır.

³ R. Klitgaard, (1988), *Controlling Corruption*, University of California Press, England, s. 69–74.

Bu modelin temel hareket noktası, hükümet ile kamu görevlisinin çıkarlarının ayrışmasıdır (Groenendijk, 1997: 208; Lambsdorff, 2007b: 126). Bununla birlikte modelin bir takım önemli varsayımları vardır. Bunlardan en önemlisi hatta bu modelin temel noktası, kamu görevlilerinin, bilgi avantajına sahip olmaları (yani asimetrik bilgi durumu) ve ihtiyari karar alma güçlerinin varlığıdır. Bu ihtiyari karar alma davranışları, hükümet tarafından bilinmemektedir (Lambsdorff, 2007a: 63; Gürgür and Shah, 2000: 7). Başka bir ifade ile hükümet, kamu görevlisinin yaptığı davranışları gözlemleyememektedir. Yine bu modelin temel varsayımlarından bir tanesi de, hükümetin iyi niyetli (benevolent), kamu görevlilerinin ve halkın ise faydalarını maksimum yapmayı amaçlayan rasyonel bireyler olduğudur (Teksöz, 2002: 15).

İyi niyetli hükümet (benevolent principal) varsayımı üzerine kurulu olan bu modele göre, hükümetler, yolsuzlukla mücadeleye büyük önem vermekte ve bu konuda gereken önlemleri hiç koşulsuz yerine getirmektedir. Oysa bu durum gerçek hayatta çok da rastlanan bir durum değildir. Zira gerçek hayatta, iyi niyetli hükümetler yerine, iyi niyetli olmayan (non-benevolent) hükümetlerin varlığı söz konusudur. Bu tür hükümetler de yolsuzlukla mücadeleye gereken önemi vermemektedir. Çünkü çoğu zaman kendileri de bu tür faaliyetlerin içerisinde bilfiil bulunmaktadır. İşte bu durum neticesinde, birçok düşünür, gerçek yaşamda Asil-Vekil modelinin, yolsuzluk olgusunu açıklamada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Ama yine de bu duruma rağmen, bu model bazı varsayımlar temel alındığı zaman (iyi niyetli hükümetin varlığı gibi), yolsuzluk olgusunu anlatan ey iyi model olarak görülmektedir (Teorell, 2007: 4).

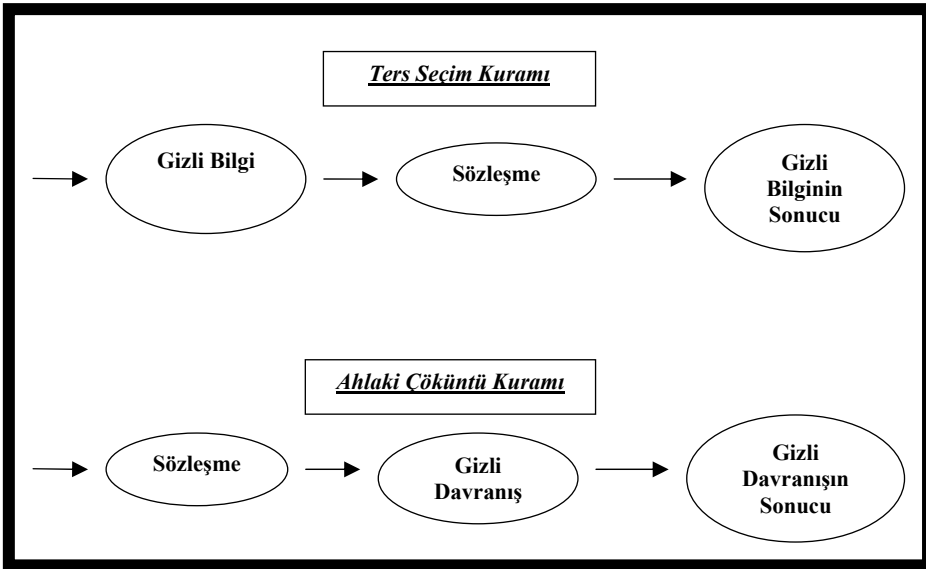
3.1.2. Yolsuzluğa Asil-Vekil Modeli Açısından Bakış

En basit anlatımla bu modelin yolsuzluk olgusu ile arasındaki bağlantı şu şekilde ifade edilir: Burada hükümet, kamu görevlisine belli bir sözleşmeye dayalı olarak iş havale etmekte ve kendi adına hareket etme yetkisi vermektedir. Bu yetki devrini içeren sözleşmedeki eksik ve yanlış bilgilendirme, tahmin edilemeyen koşullulukların varlığı ve hükümet ile kamu görevlisi arasındaki bilgisel asimetri temel problemi oluşturmaktadır. Sözleşme ile sağlanan yetki devri kamu görevlisi tarafından hükümet aleyhine ve kendi lehine çıkar sağlamak amacıyla kullanılması yolsuzluğu ortaya çıkarmaktadır (Çelen, 2007: 27). Örneğin şirketlerin daha düşük bir vergi ödemek için çalıştırdığı kişi sayısını, olduğundan az gösterip bunun karşılığında belli bir rüşvet bedelini kamu görevlisine ödemeye razı olması durumu (ki bu bedel kaçırıldığı vergi miktarından az olmalıdır). Böyle bir durum, hükümetin yeterli denetim ve kontrol sisteminin olmadığı, kamu görevlilerinin bilgi avantajına sahip oldukları koşullar çerçevesinde gerçekleşebilir. Birçok yolsuzluk olayının gerçekleşmesi de bu örneğe benzemektedir ki bu örnek bir anlamda, asil-vekil ilişkisinin gerçek yaşamda tatbikatıdır (Acemoğlu and Verdier, 2000: 195).

Bilgi asimetrisinin varlığı, hükümetin iki sorunla yüz yüze gelmesine yol açar: “*Ters Seçim Kuramı*” ve “*Ahlaki Çöküntü Kuramı*” (Andvning ve Diğerleri, 2000: 105; Lambsdorff, 2007b: 128).

Eksik bilginin yol açtığı bu iki durum Şekil 3’de özetlenmiştir. Buna göre her iki durumunda temelinde hükümetin, bir takım görevler için görevlendirdiği kamu görevlisi ve bunun yaptığı iş hakkında eksik bilgiye sahip olması unsuru yer almaktadır. Buna göre Ters Seçim Kuramı; hükümetin, kamu görevlisini işe almadan önce onun ve yapacağı iş hakkında eksik bilgiye sahip olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda kamu görevlisi, sahip olduğu bilgi avantajını ya da gizli bilgiyi (Hidden knowledge) kullanarak, kendi çıkarını artırmayı amaçlayabilir. Bunun sonucunda da kendi çıkarı için kamu çıkarını göz ardı etmiş olabilir. Ahlaki Çöküntü kuramının da ise; kamu görevlisi işe alındıktan sonra, yaptığı iş ve bu işin kendisine sağladığı fırsatlar hakkında daha fazla bilgi edinir ve bu bilgileri kullanarak gizli davranışlarda bulunur. Hükümetin bu gizli davranışlardan bir bilgisi söz konusu olmamaktadır. Hükümet ahlaki çöküntü sorununu ortadan kaldırmak için iki yönetim başvurur. Bunlar; mükâfat ve cezadır. Mükâfat ile kamu görevlilerinin dürüst olmaları teşvik edilmektedir. Ceza yöntemi ise, yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesi durumunda karşılaşılabilecek maliyetin artmasına yol açmaktadır. Ters seçim kuramı, yolsuzluğu açıklamada önemli bir role sahip değildir. Daha çok yolsuzluk davranışının yayılmasına yol açar. Oysa ahlaki çöküntü kuramı, yolsuzluğu açıklamada direkt olarak kullanılan bir problemidir. Kısacası, belli kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için, hükümetler tarafından görevlendirilen kişilerin hakkındaki (Ters Seçim) ve yaptıkları görevlerle (Ahlaki Çöküntü) ilgili eksik bilgi, yolsuzluk olgusunun gerçekleşip gerçekleşmesine yol açmaktadır (Andving ve diğerleri, 2000: 106).

Şekil: 3
Asimetrik Bilgi Problemi

Kaynak: Andving J. C. ve Diğerleri (2000), *Research on Corruption: A Policy Oriented Survey*, Commissioned by NORAD, Final Report, December, Oslo, s.106.

Asil-Vekil Modeli, yolsuzluğun ekonomik analizinde kullanılan önemli bir yöntemdir. Kısacası bu model, yolsuzluk olgusunu, bu olgunun gerçekleşmesi için gereken dürtü ve gerçekleşmemesi için gereken caydırıcı etkileri bir arada değerlendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Andving ve diğerleri, 2000: 103). Bu modele göre, birey, yolsuzluk faaliyetinde bulunması halinde katlanacağı maliyet ile elde edeceği fayda arasında bir değiş-tokuş durumundadır (Boehm, 2007: 9). Eğer kamu görevlileri, yolsuzluk eyleminden elde edecekleri faydaları bu eylemi gerçekleştirerek katlanacakları maliyetlerden fazla ise, yolsuzluk davranışında bulunacaklardır. Rasyonel birey oldukları farz edilen, kamu görevlileri iki tür davranış içerisinde bulunacaklar: ya yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecekler ya da yolsuzluk faaliyetinde bulunmayacaklardır. Eğer yolsuzluk faaliyetinde bulunmaz ise; kamu görevlisinin elde edeceği fayda, düzenli olarak elde ettiği gelir artı yolsuzluk eyleminde bulunmadığı için elde edeceği ahlak tatmininden ibaret olacaktır. Eğer yolsuzluk faaliyetinde bulunursa elde edeceği fayda, rüşvet miktarı ile yolsuzluk faaliyetinde bulunması dolayısıyla katlanacağı ahlaki maliyetin arasındaki farktan ibaret olacaktır. Bu ahlaki maliyet, kişinin içinde bulunduğu toplumun etik, kültürel, bölgesel koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir (Klitgaard, 1998: 69). Yukarıda açıklanan bu basit durum gerek Klitgaard'ın 1998'de ortaya koyduğu, "Potansiyel yolsuzluk eyleminde bulunacak vekilin (kamu görevlisi) karar ağacı" şeması ile gerekse matematiksel olarak gösterilebilir.

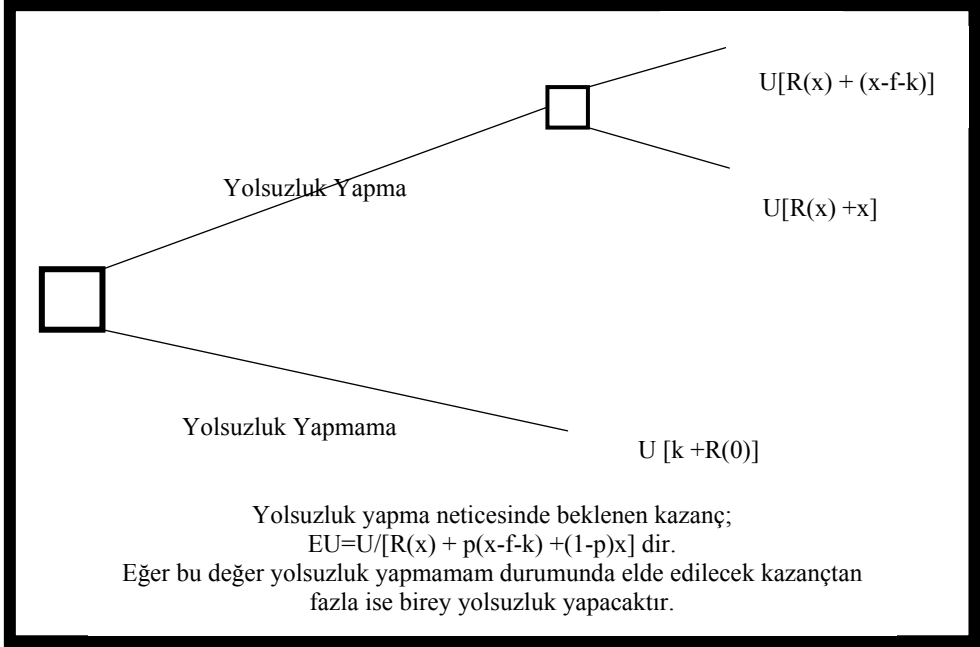
- Karar Ağacı Şeması

Klitgaard'ın 1998'de ortaya koyduğu, "Potansiyel yolsuzluk eyleminde bulunacak vekilin (kamu görevlisi) karar ağacı" şeması, Şekil 4'de gösterilmiştir.

Buna göre; vekil (kamu görevlisi), yolsuzluk eyleminde bulunmayarak, düzenli olarak elde ettiği gelirini yani ücretini (k) ve ahlaki tatmini (R_0) elde eder. Yolsuzluk eyleminde bulunması halinde ise, belli bir rüşvet (x) geliri elde eder. Ayrıca yolsuzluk eylemini gerçekleştirme durumunda kamu görevlisinin yakalanma (p), yakalanmaması ($1-p$) ve belli bir cezai müeyyideye (f) maruz kalma ihtimali vardır. Diğer taraftan kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirdiği için ahlaki bir maliyeti (R_x) söz konusu olmaktadır. Kişinin fayda fonksiyonu ise (U) olarak gösterilmektedir. Bu durumda kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmemesi şu koşula bağlı olacaktır: Eğer kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği beklenen fayda ($[R_x + p(x-f) + (1-p)x]$); yolsuzluk eyleminde bulunmayarak elde edeceği faydadan ($[k + R_0]$) fazla ise yolsuzluk eyleminde bulunacaktır. Bu durum aşağıdaki 1'nolu denklemde gösterilmiştir (Klitgaard, 1988, 71).

$$EU = U[R_x + p(x-f) + (1-p)x] \geq U[k + R_0] \quad (1)$$

Şekil: 4
Potansiyel Yolsuzluk Eyleminde Bulunacak Vekilin Karar Ağacı

Kaynak: Klitgaard, R. (1988): *Controlling Corruption*, University of California Press, England, s. 69.

- Matematiksel Gösterim

Basit bir Asil-Vekil modeline göre; Vekil (A)'in x ve y olmak üzere iki tür davranış içerisinde bulunabileceğini farz edelim. x 'i tercih etmesi halinde, X sonucunu; y 'yi tercih etmesi halinde ise Y sonucunu elde edecektir. A, bu iki alternatiften hangisini tercih ederse etsin, Asil (P)'e, karşı olan sorumluluğunu yerine getirmek zorundadır. Eğer P, A'nın davranışları hakkında eksik bilgiye sahip ve kontrol gücü zayıf ise, A'nın hangi davranışta bulunduğuna değil kendisine karşı olan sorumluluğu yerine getirip getirmediğine bakacaktır. Bu doğrultuda A'nın sorumluluğu, kendisine yüklenen görevi yerine getirmekten ibaret olacak ve bunu nasıl yerine getirdiği dikkate alınmayacaktır. P'nin, A hakkında değerlendirmesi de, yapılan eylemin nasıl gerçekleştiği ile değil sonucu doğrultusunda olacaktır. Diğer taraftan X veya Y sonucunun tercih edilmesi, A'nın değil P'nin etkisiyle olacaktır. Kısacası X ve Y 'den hangisinin gerçekleşeceğine P, bu sonucun nasıl elde edileceğine ise A karar verecektir. Bu modeldeki temel varsayım P ile A'nın fayda fonksiyonlarının farklılığı durumudur. Buna göre:

P'nin fayda fonksiyonu; $U_p = U(a,b,c)$

A'nın fayda fonksiyonu; $U_A = U$ (d.e.f) olsun.

P'nin amacı refahını maksimum yapmaktır ve bunu uygun olarak X ve Y sonuçlarından elde edeceği U_P^X ve U_P^Y faydaları arasında tercihte bulunacaktır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ise; P, X sonucunu tercih edecektir.

tercih edilecek sonucun ne olacağına karar verecek kişi P olduğundan,

$$U_A^X > U_A^Y \text{ ve } U_A^X < U_A^Y$$

koşullarında bile A, x davranışını tercih etmek zorunda kalmaktadır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X > U_A^Y$ ise;

P, X sonucunu, A'da x davranışını tercih edecek ve ortada bir yozlaşma ya da görevi kötüye kullanma olmayacaktır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ durumu mevcut ise;

P, X sonucunu tercih edecek, A ise kendi fayda maksimizasyonu için y davranışını tercih edecektir ki bu durum yozlaşmaya ya da görevi suiistimale yol açacaktır. (Groenendijk, 1997: 211).

Çünkü

$U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ durumu;

A'nın sorumlu olduğu görevleri ile çıkarları arasında bir çatışma ortaya çıkmasına yol açar. Görevlerini yerine getirme sorumluluğu davranışlarını yönlendiren önemli bir güdü olmakla birlikte, ne tek ne de belirleyici ve etkin güdüdür. Böyle bir durumda, A'nın amacı, kişisel çıkar maksimizasyonuna ulaşmak ise, P'ye hizmet etmek, A açısından yalnızca bir yan kısıt olacaktır. Kişisel çıkar önderliği ilkesine göre hareket eden A mevcut yasaların getirdiği belli belirsiz kısıtlar altında görevlerini, faydalarını maksimum yapmak için kullanacaklardır. Böyle bir durumda A, P'nin kendinden beklediği sorumlulukları yapmak koşulu ile kendi faydasını artıracak (rüşvet, adam kayırmacılık, zimmet gibi) yolsuzluk faaliyetlerinde bulunabilecektir. (Telatar, 2004: 195).

Yine aynı şekilde Johnson da 1975'de yaptığı bir çalışmada Asil-Vekil ilişkisi çerçevesinde yolsuzluğun ortaya çıkmasını fayda maliyet analizi çerçevesinde ele almıştır. Ona göre kamu görevlileri yolsuzluk faaliyetinden elde edecekleri fayda, yolsuzluk yapmayarak elde edeceği getiriden fazla ise yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecek yoksa gerçekleştirmeyecektir. Johnson, kamu görevlisinin, kamu görevlisinin yolsuzluk faaliyeti içerisinde bulunması halinde elde edeceği bir birim faydayı, MU_c ; yolsuzluk faaliyeti içerisinde olmayarak elde edeceği faydayı da, MU_h olarak göstermiş ve yolsuzluktan

vazgeçme oranını, MU_c / MU_h olarak belirtmiştir. Bu oran sıfırla bir arasında bir değerdir ($0 \leq MU_c / MU_h \leq 1$). Eğer bu oran sıfır olursa kamu görevlisi, yolsuzluk eyleminde bulunacak, 1 olursa ise yolsuzluk eyleminden vazgeçecektir (Johnson, 1975: 48).

Rijckeghem ve Weder yaptıkları ortak bir çalışmada, Asil-Vekil modeli çerçevesinde yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesinin üç faktöre bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu faktörlerden birincisi; teklif edilen rüşvetin değeridir. İkinci faktör; rüşvet alındığı zaman bunun yakalanma olasılığıdır. Bu olasılık ülkelerin saydamlık derecesine göre değişebilmektedir. Üçüncü faktör ise; yakalanma durumunda katlanılacak maliyettir ki buda yasal ücretin miktarına, cezaların yaptırım gücüne göre değişebilmektedir (Rijckeghem ve Weder, 2001: 293).

Huther ve Shah (2000: 2) da yukarıda Rijckeghem ve Weder tarafından belirtilen durumu formüleştirerek, hangi durumda yolsuzluk eyleminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ortaya koymuşlardır. Buna göre 2'nolu denklemde de gösterildiği gibi;

$$E\{B\} = N \times E\{G\} - \text{Prob}\{P\} \times \{P\} > 0 \quad (2)$$

ise; kamu görevlisi yolsuzluk faaliyetinde bulunacaktır.

Burada;

$E\{B\}$: Yolsuzluk faaliyetinden beklenen toplam faydayı,

N : Yolsuzluk işlem sayısını,

$E\{G\}$: Yolsuzluk faaliyetinden beklenen kazanç,

$\text{Prob}\{P\}$: Yolsuzluk faaliyetinin ortaya çıkarılması olasılığını,

$\{P\}$: Yolsuzluk faaliyetinin cezasını, göstermektedir.

3.1.3. Asil-Vekil Modeli Açısından Yolsuzlukla Mücadele

Asil-Vekil Modeli, yolsuzluğun ekonomik analiz açısından bazı önemli ipuçları vermektedir. Her şeyden önce bu modelin dayanak noktası daha öncede ifade edildiği gibi, hükümet ile kamu görevlisinin çıkarlarının ayrışmasıdır. Hatta Klitgaard (1998: 24), "Asil-Vekil" modeli ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi bu özellik doğrultusunda açıklamıştır. Ona göre, yolsuzluk olgusunun oluşmasında bu iki aktörün (hükümet ve kamu görevlisi) çıkarlarının farklılaşması gerçeği yatmaktadır. Amacı faydasını maksimum yapmak olan kamu görevlisi, sahip olduğu bilgi avantajını da kullanarak, hükümetin farkında olmayacağı bir takım faaliyetlerde bulunur. Bu çerçevede iyi niyetli hükümetlerin öncelikli amacı, kamu görevlilerinin bu tür bir çıkar ilişkisi içinde olmalarına engel olmaktır. Bunun içinde hükümetler, kamu görevlilerinin yolsuzluk eylemi içerisinde bulunmamaları için bir

takım tedbirler almaktadırlar. Bu tedbirler, bir takım dürtüler, cezalar ve ikna etme yöntemlerinden oluşmaktadır (Groenendijk, 1997: 211–212) ki bunlar piyasaların yapısı, hukuk sistemi, seçim ve yönetim sistemi gibi kurumsal özelliklerden oluşmaktadır (Toerell, 2007: 8).

Buna göre daha öncede anlatıldığı gibi Asil (A) ve Vekil (A)'nın fayda fonksiyonları ve kısıtları altında yolsuzluğun gerçekleşmesi; $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ koşuluna bağlı idi. Eğer burada A'nın fayda fonksiyonunu $U_A^X > U_A^Y$ şekline dönüştürecek politikalar uygulanırsa, yolsuzluk ortadan kaldırılabılır. Bunlar üç şekilde olabilir (Groenendijk, 1997: 211–212):

Birincisi çeşitli *dürtüler*: Eğer A'nın x eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği faydayı artıracak dürtüler mevcut ise fayda fonksiyonu; $U_A^{x+D} > U_A^Y$ olur ve A yolsuzluk eyleminde bulunmayabilir.

İkinci Yöntem: *cezalar*; Eğer A'nın y eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği faydayı azaltacak cezalar mevcut ise fayda fonksiyonu; $U_A^X > U_A^{y+C}$ olur ve A yolsuzluk eyleminde bulunmayabilir.

Üçüncüsü *ikna* yöntemi: Eğer A'nın fayda fonksiyonu, P'nin fayda fonksiyonuna yakınlaştırılırsa (ortak çıkarların oluşturulması), yolsuzluk engellenebilir. Yani;

P'nin fayda fonksiyonu; $U_P = U(a,b,c)$

A'nın fayda fonksiyonu; $U_A = U(d,e,f)$

koşulu altında A'nın fayda fonksiyonu; $U_{\underline{A}} = U(a,b,e,f)$

şekline dönüştürülürse;

$U_{\underline{A}}^X > U_A^X$ olur ve $U_{\underline{A}}^X > U_A^Y$

koşulu elde edilir. Bu durumda, yolsuzluğun azaltılmasına ya da ortadan kaldırılmasına yol açabilir.

Sonuç olarak Rose-Ackerman ve Klitgaard'ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri bu Asil-Vekil modeli (Gürgür and Shah, 2000: 7), yolsuzluk açısından bazı önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, Kamu görevlileri, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları halinde elde edecekleri fayda ile katlanacakları maliyet arasında bir değiş-tokuş yapmakta ve buna göre karar vermektedir. Ayrıca kamu görevlisi, tekel gücüne ne kadar çok sahip, ihtiyari karar verme durumu ne kadar yüksek ve hesap verilebilirliği ne kadar düşük ise yolsuzluk faaliyetini çok daha fazla bir şekilde gerçekleştireceklendir (Klitgaard, 1988: 74; Xin and Rudel, 2004: 295). Bu bağlamda kamu sektöründe yukarıda

anlatılan varsayımları içerisinde barındıran Asillik-Vekillik modelinin yaygınlığı, yolsuzluğun da yoğun bir şekilde gerçekleşmesine yol açacaktır (Rose-Ackerman, 1999a: 91).

3.2. Oyun Kuramı ve Yolsuzluk Olgusu

3.2.1. Oyun Kuramının Temel Özellikleri ve Mahkûmlar Çıkmazı

Oyun teorisi, kendine has yöntem ve özellikleri ile insan davranışlarını ve bu davranışların ne tür sonuçlar doğuracağını analiz etmeyi amaçlayan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bu anlamda oyun kuramı, iki ya da daha fazla kişinin (grubun) aldıkları karar neticesinde elde edecekleri kazançlarının, diğerlerinin kararları tarafından belirlendiği karşılıklı karar almanın gerçekleştiği durumları inceleyen bir kuramdır. Oyun teorisi karmaşık etkileşimli karar alma sürecinde çözüm için bir başlangıç sağlaması açısından güçlü bir yönetsel araçtır. Bu yönetsel araç, ekonomi, politika gibi birçok sosyal bilimler alanında kullanılan bir araştırma yöntemi konumundadır. Oyun teorisinin, iktisat bilimi ile yakınlaşması 1960 ve 1970'li yıllarda, genel denge, piyasalar (özellikle de oligopol piyasalar), firma ve tüketici kararları gibi konularla olmuş iken günümüz de çok daha fazla alanlarda oyun kuramından yararlanmaya başlanmıştır (Morrow, 1994: 1).

Oyunları, farklı özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Burada gerçekleşen oyun; tek zamanlı, işbiriksiz ve tikel bilgili bir özellik arz etmektedir. Buna göre; tek zamanlı oyunlar, veri bir zaman dilimi içerisinde tüm kararların eş zamanlı olarak alındığı ve tekrarlanmayan oyunlardır. Ardışık oyunlar ise bir defaya mahsus olmayan tekrarlanan oyunlardır. İşbirlikçi oyunlarda oyuncular arasında bir işbirliği sağlanır ve oyundan elde edilecek sonuçlar önceden her iki tarafça bilinir. İşbiriksiz oyunlarda ise oyuncular arasında bir ilişki söz konusu değildir bu tür oyunlarda, oyuncular arası işbirliğini kesin olarak yasaklayan ya da karşılıklı olarak rakiplerin birbirlerine karşı güvenlerinin olmadığı türde oynanan oyunlardır. Tümel bilgili oyunlar, oyuncuların kendi kişisel stratejilerini ve sonuç fonksiyonlarını diğer oyuncular gibi bildiği bir oyun şeklidir. Ayrıca bu tür oyunlarda her oyuncu diğer oyuncuların tüm bilgiye sahip olduğunu bilmektedir. Tikel bilgili oyunlarda ise oyuncular, oyunun kurallarını ve kendi kişisel tercihlerini bilmekte, ancak diğer oyuncular sonuç ve tercih fonksiyonunu bilmemektedir. (Morrow, 1994: 3-5).

Tek zamanlı, işbiriksiz ve tikel bilgili oyunların en bilineni, meşhur “Mahkûmlar Çıkmazı (*Prisoner's Dilemma*)” oyunudur. Bu oyunun ismi, oyuna yol açan orijinal senaryonun iki mahkûmun hayali hikâyesine dayanması kaynaklıdır. Buna göre bir soygun soruşturması sonucu iki şüpheli yakalanmış ama yeterli delil elde edilememiştir. Dolayısıyla şüphelileri, bankayı soyacaklarını itiraf ettirecek bir yöntemle sorgulamak gerekmektedir. Bu doğrultuda şüpheliler ayrı ayrı odalarda sorgulanır ve kendilerine bir anlaşma paketi önerilir. Bu öneriye göre ikisi de suçu itiraf ederse 5 yıl, ikisi de reddedirse

birer yıl hapis cezası yiyeceklerdir. Eğer birisi itiraf, diğeri reddederse itirafçı serbest kalacak ve arkadaşı on yıl hapis cezası yiyecektir. Oyunun tanımı bu bilgilere göre yapılabilir. Bu bilgilere göre oyunun matrisi şu şekilde kurulur;

2. Mahkûm

	<i>İtiraf</i>	<i>İnkâr</i>
<i>İtiraf</i>	5, 5	0, 10
<i>İnkâr</i>	10, 0	1, 1

Burada satırlar birinci şüphelinin, sütunlar ise ikinci şüphelinin alma hakkına sahip olduğu kararları göstermektedir. Bu kararların doğurduğu sonuçların oyunculara olan etkisini de, kararların kesiştiği bölgelerde gösterilmiştir. 1. Oyuncu itiraf eylemi sabit tutulursa, 2. Oyuncunun yapabileceği en iyi seçim itiraf etmektir. Çünkü itiraf ederse 5, etmezse 10 yıl yatacaktır. 2. oyuncu Red eylemi sabit tutulduğunda, 1. oyuncunun en iyi seçimi yine İtiraf olacaktır. Çünkü birinci oyuncu serbest kalmayı, bir yıl hapse yeğleyecektir. Yani, 2. oyuncu ne yaparsa yapsın itiraf etmek birinci oyuncu için dominant bir stratejidir. 2. oyuncu için de aynı durum söz konusudur. Akılcı oyuncular ayrı odalarda, birbirlerinin nasıl davranacaklarını düşünürken ulaştıkları sonuç olan (itiraf, itiraf) gerçekten oyunun Nash dengesini verir, çünkü ne birinci ne de ikinci oyuncu rakibin itiraf stratejisi karşısında kendi itiraf stratejilerini değiştirmek istemezler. Oysa her ikisi de, beşer yıl yerine birer yıl hapis yatmayı tercih ederler. Bu tercihlerine rağmen, akılcı oldukları ve akılcılığın genel bilgi olduğu için işbirlikçi sonucu (Ret, Ret) elde edemezler. Oyunun ismindeki çıkmaz sözcüğü buradan kaynaklanmaktadır (Morrow, 1994: 78).

3.2.2. Yolsuzluğa Oyun Kuramı Açısından Bakış

David C. Kang, 2002 yılında yaptığı “*Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and The Philipinnes*” isimli çalışmasında yolsuzluk olgusunu, oyun kuramı çerçevesinde incelemiştir⁴. Kang bu çalışmasında yolsuzluğu kamu sektörü orijinli ele alıp, oyunun taraflarını “devlet” ve “iş âlemi” olarak belirlemiştir. Modelde devlet, uyumlu (güçlü) ya da uyumsuz (güçsüz) pozisyonda olmaktadır. İş âlemi ise, az sayıda yoğunlaşmış ya da çok sayıda dağılmış durumdadır.

⁴ Bu bölüm; E. A. Güvel’in, *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması* isimli kitabından özetlenerek alınmıştır. **Kaynak:** E. A. Güvel, (2004a), *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs, s.77-80.

İş âleminin yoğunlaşmış olması, iş grubunun çeşitli alanlarda faaliyet gösteren ve ekonominin birçok sektörünü kapsayan organize firmalardan oluşması anlamına gelmektedir. Üretim imkânlarını geniş bir alana yayan ve aktif büyüklüğü fazla olan bu tür firmalar, ekonomi içerisinde görece olarak ne kadar büyük olursa, politik etkisi de o kadar büyük olur ve gerektiğinde piyasayı yönlendirebilir. Ayrıca bu tür firmalar, devlet müdahalesine ve dışsal güçlere karşı direnci güçlü olacaktır. Diğer taraftan genel ekonomi içerisinde görece olarak küçük olan, düşük aktif büyüklüklerine sahip olan firmalar ise, devlet ve dışsal müdahalelere karşı direnci daha güçsüz olacaktır.

Devletin uyumlu (güçlü) olması, politik otoritenin, iktidarın, sosyal etkilerden bağımsız olarak karar alabilmesini; politik liderlerin bürokratlar ve politik organizasyonların üzerinde tam bir kontrole sahip olmaları anlamına gelmektedir. Parçalanmış (güçsüz) devlet ise, politik otoritenin ancak yumuşak politikalar güderek ayakta kalabildiği, devletin biçimi ve işleyişi konusunda politik organizasyonu çatışmalar içerisinde olduğu; bürokratların ise kendi çıkarları için kamu çıkarlarına zarar verecek davranışlar içerisinde olduğu politik ortamı ifade etmektedir. Kısacası, uyumlu devlet, kontrol gücüne sahip olan, parçalanmış devlet ise kontrol gücüne sahip olmayan devlettir.

Uyumlu ya da parçalanmış devlet ile yoğunlaşmış ya da dağılmış iş âlemi arasındaki etkileşim Tablo 1’de gösterilen matriste analiz edilmektedir. Bu matriste görüldüğü gibi, devlet ile iş âlemi arasındaki etkileşim dört grup altında değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak dört yolsuzluk tipi elde edilmiştir.

- I. Güçlü Devlet-Güçlü İş Âlemi:** *Karşılıklı Rehine Modeli*; Tarafların eşit güce sahip oldukları bu modelde, devlet ve iş âlemi “*Mahkûmlar çıkmazı (Prisoner’s Dilemma)*” oyununu oynamaktadırlar. Her iki taraf da rantların tamamını ele geçirme gücüne sahip olmakla birlikte, bir ‘gelir Çekişmesi’ne girmek yerine işbirliğini tercih edecektir. Sonuçta, karşı tarafın verebileceği zarardan kaçınma kaygısıyla her iki tarafın da avantajlarını ortadan kaldıran, tarafların elde edebileceği rantların diğeri tarafından sıfırlanmadığı ama sınırlandırıldığı, rantların görece olarak eşit dağıtıldığı bir zımnî antlaşma gerçekleşecektir. Bu modelde rantların miktarı, taraflardan sadece birinin güçlü olduğu II. ve III. modelden daha az; iki tarafın da güçsüz olduğu IV. modelden ise daha yüksektir.
- II. Güçsüz Devlet-Güçlü İş Âlemi:** *Rant Kollama modeli*; Devlet tarafından yaratılan rantlar iş âlemine akmaktadır. Bu modelde rantların ya da yozlaşmanın miktarı görece olarak diğer durumlara göre yüksektir.
- III. Güçlü Devlet-Güçsüz İş Âlemi:** *Yağmacı Devlet Modeli*; Bu modelde devlet zayıf ve dağının iş âleminin avantajlarını ele geçirmekte; politika otoriteleri rantları zorla ve yağmacı bir anlayışla talan etmektedir. Bu olguya “güçlü devletin paradoksu” da denilir. Güç ne kadar fazla ise

istismarı da o kadar fazla olur. Tek bir tarafın güçlü olduğu II. ve III. modeller, yozlaşmanın da en fazla olduğu modellerdir.

IV. Güçsüz Devlet-Güçsüz İş Âlemi: *Laissez Faire Modeli*; Devlet içinde çeşitli çıkar grupları ve dağınık bir iktidar yapısı söz konusudur. Hiçbir grup tek başına etkili olamayacak ve politik piyasa şeffaf ve temiz olacaktır. Ne devlet ne de iş âlemi diğerinin avantajlarını ele geçirme gücüne sahip sahiptir. Sömürü ve istismar son derece zordur; yozlaşma en düşük seviyededir (Güvel, 2004a: 77–80).

Tablo: 1
Yozlaşmanın Dört Tipi

Devlet İş Âlemi	Uyumlu (Güçlü)	Parçalanmış (Güçsüz)
Az Sayıda- Yoğunlaşmış	I. <u><i>Karşılıklı Rehin (Bağlı)</i></u> Yozlaşma Tipi: <i>Mahkûmlar Çıkmazı</i> Yozlaşma Miktarı: <i>Orta</i>	II. <u><i>Rant Kollayıcı</i></u> Yozlaşma Tipi: <i>Aşağıdan yukarıya</i> Yozlaşma Miktarı: <i>Büyük</i>
Çok Sayıda-Dağılılmış	III. <u><i>Yağmacı Devlet</i></u> Yozlaşma Tipi: <i>Yukarıdan aşağıya</i> Yozlaşma Miktarı: <i>Büyük</i>	IV. <u><i>Laissez Faire</i></u> Yozlaşma Tipi: <i>Kalıntı, Artık</i> Yozlaşma Miktarı: <i>Az</i>

Kaynak: E. A. Güvel, (2004a), *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, s.79.

Sonuç itibariyle yozlaşmayı bu şekilde oyun kuramı şeklinde analiz eden bu çalışma, Lord Acton'un meşhur "*Her güç bozar; mutlak güç mutlak bozar*" sözünde öngörüldüğü gibi "devletin elindeki gücün yüksekliği oranında gücün kullanımı da bozulacak ve yolsuzluk miktarında artış olacak" (Güvel, 2004a: 76), sonucunu da doğrular niteliktedir.

3.2.3. Yolsuzluk ile Oyun Kuramı Arasındaki İlişkiye Kamu Yönetimden Bir Örnek

Oyun kuramı ile yolsuzluk olgusu arasındaki ilişkiyi başka bir örnek üzerinde de göstermek mümkündür. Buna göre; sunulan kamu hizmetinin birbirini tamamlayıcı birçok bağımsız kamu otoritesi tarafından üretildiği bir durumu düşünelim (örneğin bir yerde eczane açabilmek için, Sağlık Bakanlığından, ecza odasından, valilikten, belediyeden, itfaiyeden, v.b. birçok kamu otoritesinde izin almak gerekmektedir). Böyle bir durumda, sağlık bakanlığında ve valilikteki kamu görevlileri, bu hizmetin sunulması karşısında iki tür davranış tercihi ile karşı karşıyadır. Bu iki kamu kurumunda çalışan ve birbirinden bağımsız ve habersiz olan kamu görevlileri (oyuncu), görevleri ile ilgili olarak, bu kamu hizmetini talep eden kişiden rüşvet ya da rüşvet almama arasında karar verecektir. Eğer her iki kamu görevlisi rüşvet almaya razı olurlarsa bu hizmeti elde etmek için yapılması gereken toplam harcama bedeli, hizmetin fiyatı artı rüşvet miktarı olacaktır. Eğer rüşvet talep edilmez ise bu hizmeti elde etmek için yapılması gereken toplam harcama sadece, hizmetin fiyatından ibaret olacaktır. Diğer taraftan bu kamu hizmetini talep eden kişi/kişiler, bu hizmetin kendilerine olan toplam masrafını ve bütçe kısıtını göz önünde tutarak, bu hizmeti talep edip etmeyeceğine karar verecektir. Eğer toplam harcama masrafı, bu hizmeti satın almak için düşündüğü ver planladığı tutarın üstünde gerçekleşirse, bu hizmeti talep etmekten vazgeçecektir. Buna göre bu kamu hizmetini talep eden kişinin bu hizmet için ayırdığı toplam bütçe kısıtı; 30 birimdir ve bu 30 birimi, her iki kamu kurumunun sunduğu kamu hizmeti ve rüşvet miktarı için kullanmayı amaçlamaktadır. Bu kurumlarca sunulan kamu hizmetinin bedeli (her kurum için ayrı olarak) 10 birim talep edilebilecek rüşvet miktarı ise 10 birimdir.

Bu bağlamda kamu kurumlarından her hangi biri (sağlık bakanlığı), sunduğu kamu hizmeti için, kişiden rüşvet talep edebilir ya da etmeyebilir. Aynı şekilde, diğer kamu kurumu (Valilik) de bu kamu hizmeti için kişiden, rüşvet talep edebilir ya da etmeyebilir. Eğer her iki kamu kurumu, sundukları hizmet için herhangi bir rüşvet talebinde bulunmaz iseler, bu hizmetin kişiye maliyeti 20 birim (10 birim sağlık bakanlığı artı 10 birim valilik) olacaktır. Sadece kamu kurumlarından biri (örneğin valilik) rüşvet talep eder ve diğer kurum (sağlık bakanlığı) rüşvet talep etmez ise, bu hizmetin kişiye maliyeti 30 birim (valilik 20 birim artı 10 birim sağlık bakanlığı) olacaktır. Eğer her iki kamu kurumu da rüşvet talep ederse, bu hizmetin kişiye maliyeti 40 birim olacak ki bu tutar, o kişinin bu hizmet için harcamayı düşündüğü maksimum tutarı aşacaktır. Böyle bir durumda o kişi böyle bir kamu hizmetinden yararlanmak istemeyecek ve her hangi bir

talepte bulunmayacaktır. Bunun sonucunda ne sağlık bakanlığına nede valiliğe her hangi bir ödeme gerçekleştirilmeyecektir.

Buna göre bu oyunu kurarsak;

- 1 *Oyuncu sayısı ve oyuncular tanımlanır:* $I = \{\text{Birinci kamu kurumundaki görevli, İkinci kamu kurumundaki görevli}\}$
- 2 *Oyunun Stratejileri tanımlanır:* $A_i = \{\text{Rüşvet talep etmeme, rüşvet talep etme}\}$, $i = \text{Birinci kamu kurumundaki görevli, ikinci kamu kurumundaki görevli}$
- 3 *Bu oyunun her olası sonucu için elde edilecek getiriler, bir kazanç matrisi ile gösterilir:*

2. Kamu Görevlisi

1. Kamu görevlisi		Rüşvet Alma	Rüşvet Almama
	Rüşvet	0, 0	20, 10
	Alma	(A)	(B)
	Rüşvet Almama	10, 20 (C)	10, 10 (D)

Mahkûmlar çıkmazı gibi 2x2 bir kazanç matrisi olan oyunlarda, denge noktasını bulmak çok kolaydır. Bunun için matrisin hücrelerine tek tek bakarak, *baskın ya da hâkim strateji (Domination Strategies)*⁵, saptanır ve optimal çözüme ulaşılır. Matriste, satırlar, birinci oyuncunun, sütunlar ise ikinci oyuncunun alma hakkına sahip olduğu kararları göstermektedir. Bu kararların ortaya çıkardığı sonuçların oyunculara etkisi de, kararların kesiştiği hücrelerde gösterilmektedir.

Bu oyunda her iki oyuncu açısından da temel amaç, rüşvet gelirini maksimum yapmaktır. Bu doğrultuda; 1. oyuncu açısından kazanç matrisini yorumlayalım. Eğer birinci oyuncu, ikinci oyuncunun rüşvet alacağını tahmin eder ve kendi de rüşvet alırsa, elde edeceği kazanç sıfır birim olacaktır (A hücresi), rüşvet almaz ise elde edeceği kazanç 10 birim olacaktır (C hücresi). İkinci oyuncunun rüşvet almaması durumunda, birinci oyuncu, rüşvet alırsa 20 birim bir kazanç elde edecek (B hücresi), yok rüşvet almaz ise 10

⁵ *Baskın strateji; başka bütün seçenekleri geride bırakan, en çok kazanç sağlayan ve diğer oyuncuların hareketlerinden bağımsız olan bir hareket stratejisidir (Dixit and Nalebuff, 2003: 60).*

birim kazanç elde edecektir (D hücresi). Dolayısıyla ikinci oyuncu nasıl davranırsa davranırsa, rüşvet almak, birinci oyuncu için baskın stratejidir. Aynı durum ikinci oyuncu için geçerlidir ve burada da baskın strateji, rüşvet alma stratejisidir. Sonuç olarak her iki oyuncu için baskın strateji, rüşvet alma stratejisidir. Bunun neticesinde her iki kurum da, rüşvet almayı tercih edecek ve matrisin A bölgesinde görülen biçimde her biri sıfır birim bir kazanç elde edecektir.

Oysa bu çözüm pareto etkin bir çözüm değildir. Zira bireysel anlamda baskın olan strateji, her iki kurum tarafından da uygulandığında elde edilen kazanç (A hücresi), baskın stratejinin her iki kurum tarafından da uygulanmadığı durumda elde edilen kazançtan (D hücresi) daha azdır. Yani, $D > A$ durumu. Kendi kazançlarını artırmak için en uygun stratejiyi (baskın strateji), seçecekleri düşündüğümüz rasyonel bireyler, bu tür bir davranış içerisinde olmakla, kendi kazançları için en optimal sonuca ulaşmamış olacaklardır. Oysa her bir oyuncu, işbirliği içerisinde olsaydı (yani D hücresi), optimal faydalarını maksimum yapma yoluna gideceklerdi. Fakat bir defalık oynanan bu tür oyunlarda işbirliğine gitmek mümkün değildir. Çünkü karşılıklı olarak oyuncuların birbirine güvenleri tam olarak sağlanamaz ve bir oyuncunun sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda diğer oyuncunun yaptırımı söz konusu olmayacaktır. İşte oyuncular arasında işbirliğinin söz konusu olmadığı, tek anlı bu tür oyunlarda bireysel davranmakla işbirliği yapmak arasındaki muhtemel çelişkileri ortaya koyan bu ikilemin, literatürdeki ismi, daha öncede ifade edildiği gibi “*Mahkûmlar Çıkmazı*” olarak bilinmektedir.

Mahkûmlar çıkmazı, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarların her zaman örtüşmeyeceğini de göstermektedir (Aktan, Sanver ve Sanver, 2006: 101). Yukarıda anlatılan bu olayda da, bu durum gösterilmiştir. Bireysel çıkarını ençoklaştırmak isteyen kamu görevlileri, bu amaç doğrultusunda davrandıklarında, toplumsal faydayı artırıcı değil aksine azaltıcı yönde bir sonuca yol açmaktadır. Bir anlamda bireysel çıkarlar için toplumsal çıkarların göz ardı edilmesi olan bu durum, yolsuzluk olgusunun da özünü oluşturmaktadır.

4. Sonuç

Kişisel çıkarlar için, yasalardan veya etik değerlerden sapma durumunu ifade etmekte olan yolsuzluk olgusu, önemli bir ekonomik ve sosyal sorundur. Yolsuzluk için uygun bir ortam hazırlayan sistemin niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır.

Yolsuzluk tek bir nedene bağlı olmayan karmaşık bir olgudur. Bu olguyu besleyen ekonomik, politik, hukuki, sosyo-kültürel olmak üzere farklı faktörler söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte yolsuzluğu besleyen ekonomik koşullar denildiğinde çoğu

zaman, makro ekonomik unsurlar göz önüne alınmaktadır. Oysa yolsuzluk olgusunu besleyen mikro eksenli ekonomik unsurlar da söz konusudur. Bu mikro unsurların temelinde piyasanın rekabet koşulları ve bilgi asimetrisi gibi iki önemli unsur yer almaktadır.

Yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan en temel faktör, piyasanın rekabetçi durumudur. Yolsuzluk çoğunlukla aksak rekabet koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasanın özelliği, yolsuzluk olgusunu açıklamak için göz önünde tutulması gereken en önemli kriterlerden biridir. Yolsuzluk olgusunu açıklamak için kullanılan diğer önemli bir kavramda bilgi yetersizliği kavramıdır. Zira yolsuzluk ancak ve ancak bir tarafın, belli konularda bir takım bilgi avantajlarına sahip olduğu durumlarda gerçekleşebilir.

Bilgi asimetrisinin olduğu yerde ise işlem maliyeti ve fırsatçılıktan söz edilebilir. Böylelikle, ekonomik aktivitelerdeki bilgi asimetrisinin ve işlem maliyetinin varlığı, bireyleri bir takım yolsuz davranışlara yönlendirebilmektedir. Çünkü bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmeye kalkışmakta ve toplumsal yozlaşmaya zemin hazırlamaktadırlar.

Hazırlanan bu çalışmada asimetrik bilgi durumunun, yolsuzluk üzerine olan etkisi, “Asil-Vekil Modeli” ve “Oyun Kuramı” çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmada gerek Asil-Vekil gerekse Oyun Kuramı kapsamında iade edildiği gibi, ekonomik yaşamda, taraflar arasında bilgi asimetrisi söz konusu ise bu durum bilgi avantajına sahip olan tarafın, bu avantajını kullanarak bir takım çıkar mücadelesi içinde yer almasına yol açmaktadır. Böyle bir süreç ise toplumsal olarak yozlaşmanın ve çürümenin dinamikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abed, G. T. and H. R. Davoodi (2000), “Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in The Transition Economies”, *IMF Working Paper*, WP/00/132.
- Acemoğlu, D. and T. Verdier (2000), “The Choice Between Market Failures and Corruption”, *American Economic Review*, Vol. 90, N0. 1, March, s. 194–211.
- Aktan, C. C., İ. Ö. Sanver ve M. R. Sanver (2006), “Oyunlar, Kurallar ve Düzen, OyunTeorisi Perspektifinden Kuralların Rasyonelliği”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SKP Yayınları, No. 193, Ankara.
- Andrew W. G. and D. Stasavage (1997), “Corruption: The Issues”, *OECD Development Centre Working Paper*, No. 122, January.

- Andving, J. C. vd. (2000), “Research on Corruption: A Policy Oriented Survey”, Commissioned by NORAD, *Final Report*, December, Oslo.
- Ararat, O. (2008), “Methodology of Research on Corruption in Education”, *MPRA Paper*, No. 8473, Posted 26 April. <<http://mpra.ub.uni-muenchen.de/8473>>, 17.05.2008.
- Becker, G. S. (1968), “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, ss. 169–217.
- Boehm, F. (2007), “Anti-Corruption Strategies as Safeguard for Public Service Sector Reforms”, *Anti Corruption Training and Consulting (ACTC) Working Paper*, September.
- Bowles, R. (1999), *Corruption*, <<http://encyclo.findlaw.com/8500book.pdf>>, 15.8.2007.
- Çelen, M. (2007), *Yolsuzluk Ekonomisi*, İSMMMO Yayını, Yayın no 77, İstanbul.
- Dixit, A. K. and B. J. Nalebuff (2003), *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life*, Çev. N. Arık, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Gray, C. W. and D. Kaufman (1998), “Corruption and Development”, *Finance and Development*, Vol. 35, No. 1, March, ss. 7–11.
- Groenendijk, N. (1997), “A Principal-Agent Model of Corruption”, *Crime, Law and Social Change*, No.27, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, ss. 207–229.
- Gürgür, T. and A. Shah (2000), “Localization and Corruption: Panacea or Pandora’s Box?”, World Bank Policy Research, *Working Paper*, 3486, November.
- Güvel, E. A. (2004b), *Suç ve Ceza Ekonomisi*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs.
- Güvel, E. A. (2004a), *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs.
- Güvel, E. A. (1998), “Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi”, *İşletme Finans Dergisi*, Mayıs.
- Huther, J. ve A. Shah (2000), “Anti-Corruption Policies and Programs: A Framework for Evaluation”, *Policy Research Working Paper*, No. 2501, The World Bank, Development Research Group, Public Economics, December.
- Johnson, O. E. G. (1975), “An Economic Analysis of Corrupt Government with Special Application to Less Developed Countries”, *Kyklos*, Vol.28, No. 1, ss. 47–61.
- Johnston, M. (1996), “The Search for Definitions: The Vitality of Politics and Issue of Corruption”, *International Social Science Journal*, XLVIII, ss. 310–326.
- Klitgaard, R. (1988), *Controlling Corruption*, University of California Press, England.
- Lambsdorff, J. G. (2007a), *The Institutional Economics of Corruption and Reform*, Cambridge University Press.

- Lambsdorff, J. G. (2007b), “Invisible Feet and Grabbing Hands: The Political Economy of Corruption and Welfare”, *The Economics of Transparency in Politics*, Ed. A. Breton ve Diğerleri, Ashgate Publishing Ltd.
- Lambsdorff, J. G. (2003), *What Nurters Corrupt Deals? On The Role of Confidence and Transaction Cost*, <<http://www.transparency.org>>, 23.07.2007.
- Lambsdorff, J. G. and S. U. Teksöz (2005), “Corrupt Relational Contracting”, *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Pres, ss. 371–398.
- Morgan, A. L. (1998), “Corruption: Causes, Consequences and Implications”, The Asia Foundation, *Working Paper Series*, No: 9, October.
- Morrow, J. D. (1994), *Game Theory: For Political Scientists*, Princeton University Press.
- Oğuz, F. (2003), *Mülkiyet Hakları “Bir Ekonomik Analiz*, Roma Yayınları, Kasım, Ankara.
- Rose-Ackerman, S. (1999a), *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, Cambridge University Press.
- Rose-Ackerman, S. (1975), “The Economics of Corruption”, *Journal of Public Economics*, Vol. 4, ss. 397–417.
- Rijckeghem, C. and B. Weder (2001), “Bureaucratic Corruption and The Rate of Temptation: Do Low Wages in The Civil Service Cause Corruption?”, *Journal of Development Economics*, Vol. 65, ss. 307–331.
- Shah, A. (2006), “Corruption and Decentralized Public Governance”, World Bank Policy Research, *Working Paper*, 3824, January.
- Tanzi, V. (1998), “Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No. 4, December.
- Teksöz, S. U. (2002), “The Economics of Corruption: Causes, Consequences and Extent”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Haziran, İstanbul.
- Telatar, F. (2004), *İktisat Politikası*, İmaj yayınları, Ankara.
- Teorell, J. (2007), “Corruption as an Institution: Rethinking The Nature and Origins of The Grabbing Hand”, *The Quality of Government Institute Working Paper Series*, No. 2007:5, Department of Political Science, Göteborg University, November.
- Ünsal, M.E. (2001), *Mikro İktisat*, 4. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Xin X. and T. K. Rudel (2004), “The Context for Political Corruption: A Cross-National Analysis”, *Social Science Quarterly*, Vol. 85, No. 2, June, ss. 294–330.